

Słowniki jako nasza pamięć

Bibliografia:

- Źródło: Jan Brzechwa, *Tryumf Pana Kleksa*, Wrocław 1990.
- Źródło: Mirosław Bańko, *Słowniki*, dostępny w internecie:
<http://banko.polon.uw.edu.pl/slowniki.html> [dostęp 7.05.2021].
- Źródło: Mirosław Bańko, *O mnie*, dostępny w internecie:
<http://banko.polon.uw.edu.pl/index.html> [dostęp 7.05.2021].

Słowniki jako nasza pamięć

Okładka - Słowniki jako nasza pamięć

Źródło: Pixabay, grafika komputerowa, domena publiczna.

Nasza pamięć, choćby była poddawana najbardziej wymyślnym ćwiczeniom, ma ograniczone możliwości. Któż z nas jest bowiem w stanie zapamiętać wszystkie wyrazy, ich znaczenia i formy? Tym niedostatkom możemy zaradzić w jeden niezawodny sposób - korzystając ze **słowników**, które dawniej określane były *dykcjonarzami*.

Już wiesz

Z biblioteki szkolnej lub z domowej biblioteczki wybierz kilka słowników, a następnie wykonaj poniższe polecenia:

1) Zanotuj tytuły słowników, które znajdują się w twoim domu lub te, z których korzystasz najczęściej w szkolnej bibliotece. Podaj imiona i nazwiska ich autorów lub redaktorów.

2) Wyjaśnij, źródłem jakich informacji może być każdy z tych słowników?

Rodzaje słowników i ich budowa

Zawsze, kiedy mamy jakiegokolwiek wątpliwości związane z używaniem słów, pomocne są słowniki. Chcąc sprawdzić pisownię wyrazów, możemy skorzystać ze **słowników ortograficznych** (np. z *Nowego słownika ortograficznego języka polskiego PWN*, pod red. E. Polańskiego, Warszawa 1996). Kiedy nie wiemy, co oznacza jakieś słowo, z pomocą przychodzą **słowniki ogólne języka polskiego** (np. *Inny słownik języka polskiego PWN*, red. M. Bańko, Warszawa 2000; *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996; *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003). Wątpliwości z odmianą wyrazów rozwiewają **słowniki poprawnościowe** (np. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 1999). Z kolei **słowniki frazeologiczne** są źródłem informacji na temat znaczenia i sposobu użycia utartych, stałych połączeń językowych, czyli frazeologizmów (m.in. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, red. S. Skorupka, Warszawa 1967-1968; S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek, *Podręczny słownik frazeologiczny*, Warszawa 1996). Do gromadzenia słownictwa pochodzącego z języków obcych wyspecjalizowane są **słowniki wyrazów obcych** (np. *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1995; R. Pawelec, *Wieża Babel. Słownik wyrazów obcych nie tylko dla gimnazjalisty*, Warszawa 1999). Są też takie [leksykony](#), które zawierają wyrazy używane w konkretnej odmianie języka polskiego, np. w gwarze podhalańskiej, polszczyźnie potocznej, gwarze uczniowskiej. Uczniowie bardzo często korzystają też ze **słowników synonimów** i **słowników wyrazów bliskoznacznych** (np. ze *Słownika*

synonimów polskich, pod. red. Z. Kurzowej, Warszawa 1998). Wymienione typy to słowniki jednojęzyczne, czyli gromadzące słowa i zawierające ich objaśnienia w jednym języku. Natomiast kiedy uczymy się języków obcych, korzystamy ze **słowników dwujęzycznych**, w których znajdujemy słowa obce i ich znaczenia w języku rodzimym.

Większość słowników ma układ alfabetyczny, to znaczy, że na początku znajdują się wyrazy zaczynające się na literę 'a', a na końcu rozpoczynające się na 'z'. Zdarzają się też słowniki, w których hasła uporządkowane są tematycznie. Każdy słownik to zbiór **haseł**, których opis nazywamy **artykułem hasłowym**. Tworzą go najczęściej **definicje**, czyli opisy znaczeń wyrazu, oraz informacje gramatyczne.

Elementy hasła słownikowego

hasło

wyraz lub wyrażenie opisywane w słowniku, encyklopedii lub katalogu; też: opis takiego wyrazu lub wyrażenia

kwalifikator

informacja, zwykle w postaci skrótu, podawana przed niektórymi definicjami w słowniku lub encyklopedii, określająca zakres użycia danego wyrazu lub jego charakter, np. *rzad.* oznacza, że słowo lub wyrażenie jest rzadko używane w danym kontekście

definicja

objaśnienie znaczenia wyrazu, wyrażenia lub pojęcia

kontekst użycia

przykład sytuacji, w której danego słowa można użyć

uwagi gramatyczne w haśle słownikowym

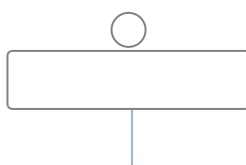
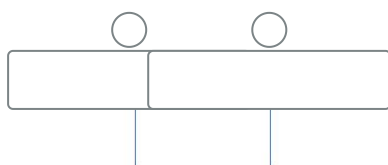
informacje dotyczące np. rodzaju, w jakim występuje dane słowo

przykłady odmiany

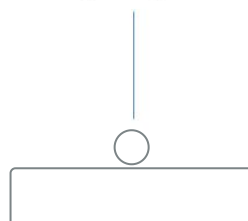
formy danego słowa w innych przypadkach i liczbie

Ćwiczenie 1

Uzupełnij nazwy wskazanych elementów hasła słownikowego.

imaginacja *książk.* **1.** wyobraźnia, fantazja **2.** zdolność wyobrażania sobie rzeczy nieistniejących, tworzenia obrazów lub sytuacji urojonych **3.** *rzad.* wytwór wyobraźni, rzecz wymyślona, urojenie: Widziałem to, czy to tylko moja imaginacja?

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Czym zajmuje się leksykograf?

Jednym z najwybitniejszych współczesnych autorów i redaktorów słowników jest Mirosław Bańko. Warto poznać sylwetkę i kilka przemyśleń tego [leksykografa](#).

” Mirosław Bańko

O mnie

Nazywam się Mirosław Bańko, jestem językoznawcą i leksykografem. Od 1983 r. pracuję w Uniwersytecie Warszawskim, obecnie jako profesor UW. W latach 1991–2010 byłem ponadto zatrudniony w Wydawnictwie Naukowym PWN, najpierw jako kierownik redakcji słowników języka polskiego [...], później, do rozwiązania tejże, jako redaktor naczelny słowników języka polskiego. [...]

Duża część mojej aktywności zawodowej dotyczyła słowników. Cenię je sobie nie tylko jako źródła informacji, ale też jako wytwory określonego czasu, miejsca i kultury. Doceniam w nich to, że są doskonałym narzędziem do testowania różnych koncepcji [lingwistycznych](#). Szanuję je, ponieważ wymagają myślenia o szczegółach i uczą dbałości o szczegóły. Lubię je za to, że zapewniają mi kontakt z osobami spoza środowiska akademickiego, i za to, że dla wielu takich osób stanowią jedyny namacalny dowód istnienia językoznawców.

Źródło: Mirosław Bańko, *O mnie*, dostępny w internecie: <http://banko.polon.uw.edu.pl/index.html> [dostęp 7.05.2021].

” Mirosław Bańko

Słowniki

Niektóre słowniki opracowywałem sam, inne – z pomocą kilku lub nawet kilkudziesięciu osób. Praca zespołowa jest na ogół przyjemniejsza, a w większych słownikach konieczna.

Źródło: Mirosław Bańko, *Słowniki*, dostępny w internecie: <http://banko.polon.uw.edu.pl/slowniki.html> [dostęp 7.05.2021].

Polecenie 1

Wyszukaj w szkolnej bibliotece słownik pod redakcją Mirosława Bańki, z którego do tej pory nie korzystałeś/-aś. Sprawdź i przeanalizuj jego zawartość.

Zadaniowo

Ćwiczenie 2

Uzupełnij wskazane elementy hasła słownikowego.

wyżeł *m IV, DB. ~źła, Ms. ~źle; Im M. ~ży*
«pies z grupy ras psów myśliwskich legawych, średniej wielkości, o silnej, muskularnej budowie, maści głównie brązowej, szkolony do wyszukiwania zwierzyny, wystawiania jej na strzał i aportowania ubitych sztuk; w Im grupa ras tych psów»

- Wyżły angielskie.
- Wyżły kontynentalne.
- Wyżeł niemiecki krótkowłosy, szorstkowłosy, ostrowłosy.

(Słownik języka polskiego, pod red. W. Szymczaka, Warszawa 2004, PWN)

Ćwiczenie 3

Połącz pytania z nazwą słownika, w którym znajdziesz na nie odpowiedź.

Co oznacza łacińskie wyrażenie *absens carens*?

słownik ortograficzny

Jakim wyrazem można zastąpić słowo *wspaniale*?

słownik poprawnej polszczyzny

Która wersja pisowni jest poprawna:
'wahać się' czy 'wachać się'?

słownik wyrazów obcych

Jaką formę ma w N. lm. wyraz *koń*?

słownik wyrazów bliskoznacznych

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.1

Wyjaśnij znaczenie wyrazu *kanu*.

Ćwiczenie 4.2

Wyjaśnij znaczenie wyrażenia *syn ciemności*.

Ćwiczenie 4.3

Podaj, jaką formę ma w 1 os. l.p. r. męskiego czasu przeszłego czasownik *ścisnąć*.

Ćwiczenie 4.4

Zaznacz nazwę słownika, w którym sprawdzisz, z jakiego języka pochodzi wyraz *mizéria*.

☐ słownik wyrazów bliskoznacznych

☐ słownik wyrazów obcych

☐ słownik poprawnej polszczyzny

☐ słownik ortograficzny

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 4.5

Uzupełnij zdanie nazwą właściwego słownika. Wybierz spośród podanych.

W można sprawdzić, czy wyrazy *puryzm* i *czystość* mają podobne znaczenia.

słowniku terminów literackich

słowniku języka polskiego

słowniku ortograficznym

słowniku wyrazów obcych

słowniku poprawnej polszczyzny

słowniku synonimów

Ćwiczenie 4.6

Wyjaśnij znaczenie wyrazów *absztyfikant* i *huncwot*.

Ćwiczenie 5

Wskaż słownik, w którym można odnaleźć wyjaśnienie zwrotu *mieć miękkie serce*.

☐ słownik wyrazów obcych

☐ słownik frazeologiczny

☐ słownik poprawnej polszczyzny

☐ słownik synonimów

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 6

Zaznacz stwierdzenia, które są prawdziwe:

☐

Słownik wyrazów obcych i słownik wyrazów bliskoznacznych zawierają te same informacje.

☐

W słowniku języka polskiego wyjaśnienia haseł nie są ułożone alfabetycznie.

☐

Słownik terminów literackich zawiera hasła związane z literaturą.

☐

W słowniku ortograficznym można odnaleźć poprawną pisownię wyrazów.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 7

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 2

Przeczytaj fragment powieści Jana Brzechwy, a następnie odpowiedz na pytanie: jakie słowniki zamierzał opracować narrator? Nadaj nazwy mającym powstać słownikom.

” Jan Brzechwa

Tryumf Pana Kleksa

[...] Od kilku lat prowadziłem studia nad żabim językiem i miałem na ukończeniu słownik porównawczy żabich gwar w jeziorach i w stawach. Nadto na zamówienie Instytutu Spraw Zmyślonych podjąłem się opracowania odmiennych zasad wymowy psiego 'hau' i kociego 'miau' w dwudziestu sześciu językach i [narzeczach](#) Dalekiego Wschodu. Nie będę również tał, że od dawna już głowiłem się nad [transkrypcją](#) bzykania komarów na chór i orkiestrę dętą, gdyż bardzo kocham muzykę, zwłaszcza różne pa-ram-pam-pam oraz pi-lim-pim-pim znane mi z Akademii pana Kleksa.[...]

Źródło: Jan Brzechwa, *Tryumf Pana Kleksa*, Wrocław 1990.